

ДОСИТЕЈ У АРХИВУ ВОЈВОДИНЕ

Др Небојша Кузмановић, Нови Сад

Просветитељство се јавља као покрет грађанске класе и грађанске свести против средњовековних догми. Просветитељи се залажу за моралну и социјалну једнакост свих људи. Оно настаје у Енглеској, крајем XVII века, па се нагло развија у Француској са Монтескјеом, Дидроом, Холбахом, Хелвецијусом, Кондијаком, а зенит достиже са Русоом и Волтером. За просветитеље човеком ум је органон света, којим се надвладавају све догме, веровања и, по њима, теолошке и религијске заблуде. Култови разума, знања, слободе и рада су увелико смањили улогу и утицај, како религије и цркве, тако и аристократије на људе оног доба. На овај начин просветитељи припремају плодно тло за идеје слободе, братства и једнакости које прокламује Француска буржоаска револуција.

Павле Јулинац, Захарија Орфелин, Јован Мушкатиновић, Јован Рајић, Симеон Пишчевић, Доситеј Обрадовић и многи други, знани и незнани, српски просветитељи и рационалисти су својим знањима, напредним идејама, преводима европских писаца - у српску културу, крупним корацима, средином XVIII века унели идеје просветитељства и дух рационализма. Они су српског човека упознали са античким и римским писцима, али и са Петрарком, Милтоном, Гетеом и Шилером. Познавање страних језика: латинског, грчког, немачког, француског, енглеског, па и Србима блиског руског језика, нам данас изгледа као божји дар који су поседовали, а којим су међу Србе оног времена уносили напредне идеје.

Доситеј Обрадовић, правим именом Димитрије, рођен је у селу Чакову, у румунском делу Баната 1739. а по неким изворима 1742. године. После завршене основне школе 1758. године он одлази у фрушкогорски манастир Хопово где добија монашко име Доситеј. Убрзо напушта манастирски живот и одлази у Далмацију, где три године проводи као учитељ. Потом борави у Грчкој, па у Смирни, где је научио грчки језик и стекао основна знања из филозофије и књижевности. Преко Албаније и Венеције поново се враћа у Далмацију, где припрема своја прва дела. Боравећи и школујући се у Бечу, Модри и Братислави, упознаје се са рационалистичком филозофијом и идејом просветитељства, када се и заинтересовао за културно-просветне и социјалне реформе. Обишао је Италију, Румунију и задржао се

извесно време у Сремским Карловцима, тадашњем најзначајнијем српском културном центру. Потом је у Халеу слушао филозофију и теологију, а у Лајпцигу физику код тада чувених професора. У Лајпцигу је штампао своје програмске списе: „Писмо Харалампљу“, „Живот и прикљученија“, „Совјети здравог разума“ и "Басне". Путовао је затим у Париз и Лондон, где је преводио Езопове басне са грчког на енглески. Тринаест година је живео и радио у Бечу и четири године у Трсту и Венецији. 1807. године одлази у Србију, ослобођену од петвековног турског ропства и ту проводи пет последњих година живота. Карађорђе га поставља за првог министра просвете, а Доситеј 1808. године оснива Велику школу – која је претеча универзитета, те Богословију Српске православне цркве 1810. године.

Доситеј је просветитељски рационализам узео за филозофску основу свог идејног програма, везујући га са практичним потребама српског народа. Почео је да ради на стварању националне књижевности на народном језику. Књижевности која се сели из цркава и манастира међу најшире слојеве српског народа. Његово знање је било обимно и разнолико: прошао је кроз духовни утицај православне мистике, руске догматске књижевности, грчких црквених реформатора, немачког протестантизма, те француског и енглеског рационализма. Као убеђени присталица рационалистичке филозофије, Доситеј верује у свемоћ разума и науку ставља на пиједестал. Доситејева жеља је да наука и филозофија буду доступне свима људима, па и онима у најзабаченијим селима. И то је његово најважније просветитељско начело.

Рационализам, теорија природног права, деизам, антиклерикализам и верска толеранција су идеје које су дубоко уткане у Доситејево дело. Доминација разума над слепим веровањем и митологијом, те вера у моћ разума је свакако основна тема, која је истовремено блиска и Доситеју и осталим просветитељима 18. века. Идеја ДОБРА и његово слепо веровање у доброту човека је темељна идеја у његовом аутобиографском делу "Живот и прикљученија", где Доситеј каже "да је свет насељен добрим људима". Теме и мотиви путовања су присутни у скоро свим Доситејевим делима. Путовање као учење и учење као путовање су надањивали Доситеја, а он је то преносио на своје слушаоце, где код да је стигао од Чакова, па све до Београда, где се упокојио 1811. године.

Читајући Доситејеву "Етику", коју је објавио у Венецији, запажамо да он дужности дели на оне које човек има према богу, према другима и према себи.

Доситеј је био одушевљен геометријом, за коју је сматрао да је божанска наука којом се стиже до познања истине и уз помоћ које може да се управља животом. У једном свом делу ("Кључић") Доситеј каже "Нека не улази овде ко не зна геометрију", сматрајући да се уз помоћ геометријске методе стиже у небо, а да просвећени ум савладава све заблуде.

Све наведено нам говори да је српски народ средином XVIII века имао научнике који су припадали, тада савременим, европским научним круговима. Постојање песника, писаца, научника, историчара у XVIII веку сведочи о континуитету српске културе, на просторима Подунавља. А то је прилог тези да у нашој култури не постоји дисконтинуитет са "сјајном" средњовековном српском културом, већ нарпротив континуитет.

Настојања и борба српских писаца тог времена није била апстрактна и саможива прича зарад задовољења приземних потреба, већ је имала дубок егзистенцијални мотив. Наиме, српски просветитељи су увидели да се шири слојеви народа морају образовати, како се не би асимилovali у мору других народа и култура.

Чини нам се упутним на овом месту навести мисао нашег истакнутог мислиоца Владете Јеротића, који поводом Доситејевог живота и мисли каже следеће: "У Доситејево време, већина балканских земаља под Турцима гајила је не само силну жељу за ослобођењем већ и за тековинама европске просвећености. Проблем је био и, чини се до данас остао, у томе **како примити европску цивилизацију а задржати самосвојност**, што значи, када је реч о Србима, своју хришћанску, православну веру, своју историју и позитивне духовне особине српског народа: честољубивост, правдољубивост, великодушност, дух слободе, чисто срце, трезвеност. "

Доситеј Обрадовић је својим животом и делом спојио ове захтеве. Био је велики Европејац, али ништа мањи Србин. Не само што је поставио темеље савремене српске културе, већ нам је дао и упутства како да се данас понашамо. А на то нас својом изложбом о вечном путнику подсећа и господин Милорад Кураица.

Нови Сад, 16. март 2019. године